

Escut dels Torrelles.

TORROELLENCS IL.LUSTRES: RAMON DE TORROELLA, PRIMER BISBE DE MALLORCA

Amb motiu de la festa de clausura de la celebració del IV centenari de les obres de la Seu mallorquina i de commemorar-se, a la vegada, el 750 aniversari de l'ordenació episcopal de Ramon de Torrelles (1) com a primer bisbe de la diòcesi, el Consell Insular de Mallorca va patrocinar la publicació de diferents documents sobre el primer bisbe, com també l'extensa bibliografia sobre la seva personalitat que s'ha produït al llarg dels darrers quatre-cents anys. El recull el varen fer Llorenç Pérez Martines i Baltasar Coll Tomàs.

Baltasar Coll, canonge, arxiver diocesà de la seu mallorquina, que feia anys que propugnava la publicació d'aquests documents i d'aquesta bibliografia, ens en va lliurar un exemplar per a l'Arxiu Històric de Torroella, la qual cosa li agraïm.

Ens cal confessar que Ramon de Torroella, el futur bisbe de Mallorca, ens era documentalment desconegut del tot, i per més que havíem buscat entre els

nombrosos escrits i biografies publicades pel ponderat historiador i estudiós de les diferents branques dels Torroella i Santa Eugènia, senyors feudals de la vila del Montgrí, Sr. Pelai Negre Pastell, no vam trobar les fonts pròpies que manifestessin el seu parentesc. Tots els estudiosos del bisbe empordanès el consideren membre de la branca dels Torroella; alguns el consideren germà de Guillem de Montgrí, que fou sagristà major de la seu de Girona i arquebisbe de Tarragona, i, per tant, també, de Bernat de Santa Eugènia, dues figures rellevants en la conquesta de l'illa. Bernat va ser nomenat virrei i primer governador de Mallorca per Jaume I quan aquest retornà a Catalunya; Guillem, fidel del bisbe de Girona i procurador dels béns de l'església gironina, va contribuir a la conquesta d'Eivissa i Formentera. Això va fer que molts lletraferits del mil cinc-cents els consideressin com unes de les figures més importants de la primera dècada del regnat cristià a l'illa.

De les primeres biografies que recull B. Coll, destaca la del dominic Pau Fluxà (1568-1604), en la qual figura un retrat del bisbe Ramon vestit amb un hàbit de l'orde dels predicadors. L'autor hi explica una història completament fantasiosa del bisbe, segons la qual era un doctor canònic, presbíter, de 25 anys d'edat, català, germà propi de Bernat de Torroella, senyor de Santa Eugènia, junt amb el qual va acompanyar el rei Jaume, l'any 1229, en la conquesta, que va demanar l'hàbit de l'orde i que en la seva investidura van ser presents el mateix rei i el bisbe de Girona, oncle dels dos germans.

Pau Fluxà fou el primer historiador dels dominics a l'illa i aquest argument seu fou copiat llarg temps per investigadors seguidors seus al peu de la lletra, sense preocupar-se de fer un estudi dels fons històrics dels arxius. L'afavoriment de l'orde dominicana en els primers anys de prelat va contribuir al fet que els seus historiadors continuessin mantenint aquest relat fantasiós.

Guillem Tarrasa Pons (1709-1778), a qui Bover qualificà com «*el primer i més diligent antiquari que ha tengut la nostra pàtria*»(2), atribueix a Jaume I la proposta de Ramon com a bisbe -la qual cosa, com veurem més endavant, no és certa- i diu que ha llegit en documents que Bernat de Santa Eugènia tracta de germà a Ramon i també que Guillem de Montgrí era igualment germà d'ells. Però, diu igualment, que Guillem no el tracta de germà en uns documents de venda de les terres que li van tocar en el repartiment de Mallorca. Considera fals el que diu Pau Fluxà i també els arguments que dona sobre la investidura de l'hàbit dominicà.

Troblem a continuació el dominic Jaime Villanueva (1765-1824), que en el seu «Viage a Mallorca» -inclòs en la seva obra **Viage literario a las Iglesias de España**- diu que els historiadors mallorquins «*se alucinaron creyendo que el apellido Torrelles suponía la hermandad con el señor de aquella villa*». Exposa a continuació que havia trobat diversos Torrelles a Catalunya, alguns ja en el segle XI, i no en aquesta part de l'Empordà, sinó en el comtat d'Urgell i altres llocs de l'interior, i afegeix que segurament era d'aquesta zona el Ramon elegit prelat pels bisbes de Vic i Lleida i Ramon de Penyaforat, tal com els havia manat el papa Gregori IX.

Ens diu el Dr. Coll que Villanueva era «*un magnífic paleògraf, un treballador incansable i un historiador exigent que sempre escrivia ja història sobre la base irrefutable de l'aportació documental, fruit del seu afany escorcollador*». Però, aquí Villanueva fa un judici sense una base documental.

Signatura del bisbe Ramon de Torrelles.

El nomenament de bisbe

Acabada la guerra i reduïts els sarraïns, començaren els aldarulls i controvèrsies a causa del repartiment de terres entre el rei i els magnats. Mentrestant, una bona part de la tropa es llançava a l'assalt de cases i palaus a la recerca de botí.

Jaume I, un cop instal·lat en l'antic palau sarraí, l'Almudaina (on va haver de mantenir un contingent per evitar el saqueig), va promulgar les disposicions per a l'establiment de l'església de Mallorca; va ser nomenat procurador l'abat de Sant Feliu de Guíxols.

En un document de 1230 apareix un Jaume de Santa Eugènia com a canonge procurador d'aquesta església, el qual rep els béns per a la seva dotació. Aquest mateix personatge el tornem a trobar l'any 1269 com a sagristà de la seu, quan signa el document de confirmació dels privilegis i llibertats de l'illa en qualitat de testimoni.

El bisbe de Barcelona reclamava l'església mallorquina per a la seva seu, per la donació que havia fet anteriorment el rei moro al prelat barceloní, amb l'aprovació del comte de Barcelona i el consentiment de la seu apostòlica. El rei, en canvi, amb l'ajut de l'abat de Poblet i el de Santes Creus, va promoure la idea que el bisbe nomenat havia de residir permanentment a l'illa.

El 1232, el monarca va fer donacions a l'església mallorquina i al seu representant, Bernat, abat de Sant Feliu de Guíxols. A més, el rei el va presentar a la Santa Seu com a bisbe de la nova església, però el papa no ho va acceptar.

L'11 de gener de 1235 s'encarrega al paborde de Tarragona, Ferrer de Pallarès, que tingui cura personalment de rebre i conservar els béns donats a l'església mallorquina, mentre no es nomeni un bisbe propi.

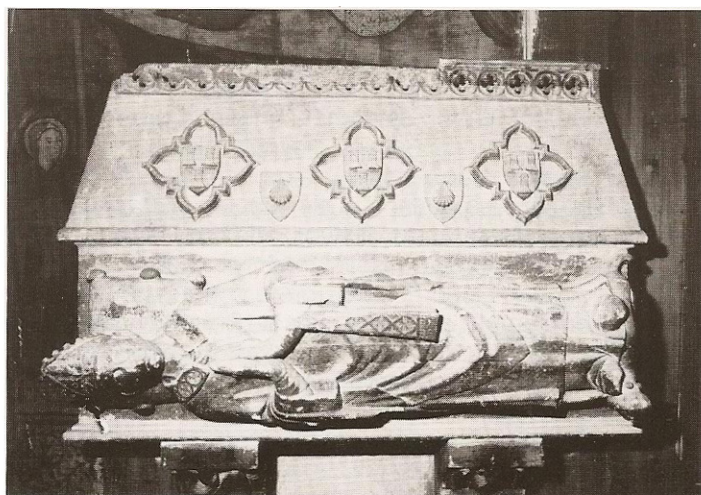
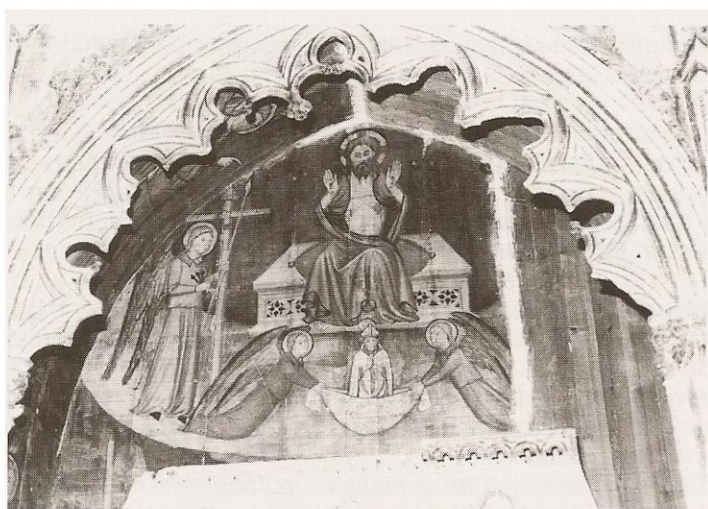
Cal fer esment que quan es va planejar la conquesta de Mallorca, el mateix rei, els magnats i els bisbes catalans que hi havien de concórrer pactaren i juraren dotar la nova església que s'hi instal·laria amb el deu per cent de les possessions que els corresponguessin. Però, el 1235, pocs d'ells havien complert el tracte. Amb tot, poc després de la conquesta ja consten com a fetes les dotacions de Gilabert de Cruïlles, les de Bernat de Santa Eugènia, les de Ponç Hug d'Empúries, les de Guillem de Montgrí i altres de la família dels Montcada, vescomte de Bearn. Alguns van endarrerir la seva aportació per impugnar l'elecció que pogués fer el bisbe de Barcelona i el grup tarragoní, per apartar l'abat guixolenc.

El juliol de 1237, el papa Gregori IX, assabentat que la majoria de magnats ja havien donat la desena part dels seus béns, va donar permís per al

nomenament del bisbe de la nova diòcesi. Amb aquesta finalitat, va encarregar als bisbes de Vic i Lleida, i al seu capellà fra Ramon de Penyafort, l'elecció de la persona més idònia i la seva consagració, amb un tercer bisbe que no fos precisament de la província eclesiàstica de Tarragona.

El nou bisbe elegit, ben segur aquell mateix any, fou Ramon de Torroella. Els seus analistes no en donen la data exacta, però tots convenen que ja l'any 1238 regia la seu mallorquina i ordenava canonges i altres dignitats. Tenia aleshores 35 anys d'edat.

Va governar la diòcesi durant 28 anys, fins a la seva mort, l'11 de juny de 1266. Va ser sepultat a la catedral que llavors s'estava construint; una vegada acabada la capella del Corpus Christi, les seves despulles van ser dipositades en un magnífic sarcòfag, encastat en el mur amb *loculus*, flanquejat per uns pinacles i amb una arcada elegant, tot de factura gòtica de l'entorn del 1300.

Sarcòfag de Ramon de Torrelles i capella on es troba a la catedral de Mallorca.

Damunt de la figura del bisbe esculpida en pedra hi ha les armes dels Torroella, en tres escuts amb tres torres a cada un.

Addició

A part del comentari biogràfic del bisbe Ramon, permeteu que faci una conjectura respecte al seu nomenament episcopal.

S'ha de considerar que en la designació per part del papa dels bisbes de Vic i de Lleida, i de fra Ramon de Penyafort, hi degueren intervenir diferents prohoms de personalitat jurídica i eclesiàstica, alguns dels quals devien estar vinculats, en el primer terç del segle XIII, amb la política del Principat.

Dins l'església, en aquest temps, cal destacar la importància de la seu gironina com a important senyor feudal (la més rica i poderosa segons els historiadors). N'era sagristà major el nostre Guillem de Montgrí -arquebisbe electe de Tarragona-, nebot del bisbe Guillem de Cabanelles.

El Dr. Jaume Marquès va fer una extensa biografia del sagristà, del qual diu:

(...) fou un expert jurisconsult, hàbil diplomàtic, un valent militar, protector de lletres i de les arts, com es dedueix dels càrrecs que va exercir i de les comissions que li foren confiades. (3)

Igualment, Mn. Mateu Duran (4), en un opuscle que va publicar sobre Guillem de Montgrí, manifesta:

(...) l'any 1220 conreava els estudis; probablement cursava lleis a Bolonya on Sant Ramon de Penyafort ensenyava (1218-1221).

Guillem no fou consagrat arquebisbe. El 7 de febrer de 1237, el papa Gregori IX despatxava dues butlles, una dirigida al procurador de l'església tarragonina, el propi Guillem de Montgrí, en què el comminava a renunciar a l'administració de la seu; l'altra, a fra Ramon de Penyafort perquè en nom de la Santa Seu admetés la renúncia i tingués cura del capítol tarragoní per elegir el successor segons les lleis eclesiàstiques.

Veiem, doncs, com paral·lelament al nomenament del bisbe mallorquí es determina la interinitat del cap de la seu tarragonina. Tant en un cas com en l'altre, són figures preponderants fra Ramon de Penyafort i el poderós sagristà de Girona.

Segons Mn. Mateu Duran, no és fàcil esbrinar si Guillem va renunciar per pròpia voluntat o per imposició del papa, ni per quins motius ho va fer. De totes maneres, Guillem de Montgrí, com es veu, va tenir en tot moment una profunda relació amb el que un dia havia estat el seu professor i mestre, Ramon de Penyafort.

Dins l'apartat polític, tenim el poderós amic del rei, Bernat de Santa Eugènia, que va ser nomenat primer virrei i governador de Mallorca, amb grans interessos territorials i econòmics a l'illa. A més, Bernat era cosí germà de

Guillem de Torroella (fill de l'altra germana del bisbe de Girona), el qual va esdevenir cap de la casa de Torroella a Mallorca, procurador dels béns de l'església gironina que li van correspondre en el repartiment de l'illa i administrador del bisbe gironí, el seu oncle.

També, cal destacar el paper jugat pel propi bisbe de Girona, Cabanelles «...*que no era precisament de la província tarraconense*», tal com exigia el papa en l'assistència a la designació del bisbe de Mallorca. Com ja s'ha dit, estava vinculat a la casa de Torroella empordanesa i, ara, amb la nova branca mallorquina.

La genealogia dels Torroella de l'Empordà, com la dels Santa Eugènia del Montgrí i de Berga, és extensíssima. En els registres documentals d'aquell segle apareixen membres de diferents branques, sobre els quals per manca de coherència i lligams sanguinis o hereditaris, els investigadors parlen amb compte i s'abstenen d'incórrer en falsedats a l'hora d'atribuir-los a la branca directa.

Mn. Josep Capó, de l'església de Santa Maria del Camí, en la seva obra **La vida de Santa Maria del Camí** (Mallorca, 1980), fa referència al primer bisbe de la diòcesi, i en diu:

...(era) premonstratès (eren del'orde de canonges regulars, fundada per Sant Norbert, l'any 1119), procedent del monestir de Santa Maria de Bellpuig, del comtat d'Urgell. Es trobava a la nostra diòcesi en 1238.

És l'única notícia que confirmaria la dignitat eclesiàstica del bisbe Ramon abans de la conquesta de Mallorca.

La casa de Torroella de Montgrí

Resseguint la genealogia que va fer el Sr. Pelai Negre de la casa de Torroella fins entrat el segle XIV, els patronímics dels membres de les diferents branques a mesura que transcorren els anys van sent més freqüents i adquireixen major caràcter els noms que es convertiran en cognoms -entre els grans senyors, els dels seus feus i senyories, precisament-.

En els documents de pactes entre els personatges que comentem, s'hi consigna, en un primer moment, només el nom patronímic, després s'hi afegeix el de la senyoria, lloc o vilatge, i, més tard, després del nom propi, el deu seu antecessor.

Dins la família dels Torroella, se succeeixen els Ponç, Ponç Guillem, Pere Ponç, Ramon Guillem -que pot ben bé ser Ponç fill de Guillem-. Generalment, l'hereu o el cap de família afegeix rera el cognom el de la seva pròpia senyoria.

Amb la unió d'una branca dels Torroella amb una altra del bisbat de Vic, Santa Eugènia de Berga, els successors o pubills signen amb el nom de la senyoria i esdevenen una branca, els Berenguers i Bernats de Santa Eugènia vinculats a l'Empordà, amb els Montgrí.

Entre aquesta amalgama de noms patronímics dels Torroella -que el mateix Pelai Negre considera força incompleta- apareix el nom d'un Ramon. En un

document del 15 de setembre de 1156, estès entre Bernat de Santa Eugènia i la seva muller Adelaida i el representant del bisbe a Ullà, signa entre els testimonis un Ramon de Torroella (Turricella), que podria ser un germà de Bernat.

Aquest Bernat de Santa Eugènia, com assenyala Pelai Negre, fou el pare de Pere III de Torroella i, per tant, avi dels quatre germans torroellencs que constitueixen la branca principal dels senyors de la vila a principis del segle XIII:

Ponç Guillem (senyor de Torroella entre 1209 i 1226)
Pere de Torroella (documentat entre 1209 i 1269)
Guillem de Montgrí (?-1273)
Bernat de Santa Eugènia (senyor de Torroella entre 1226 i 1269)

Pel que fa a la vinculació directa del bisbe Ramon, que podria ser nét de Ramon de Torroella, germà de Bernat I de Santa Eugènia (1156), trobem, l'any 1217, quan el rei Jaume I, a Monsó, signa un tractat de pau amb el vescomte de Cabrera, un Ramon de Montgrí entre els testimonis. (5)

L'any 1218 apareix un Ramon de Montgrí, estudiant a Bolonya, en un document en què signa com a fiador en un debitori que reconeix Pere de Requesens. Si fos el futur bisbe, podria tenir aleshores entre 14 i 15 anys. Aquests mateixos anys, Guillem de Montgrí devia estar cursant lleis també a Bolonya.

En un document de l'1 de juny de 1226 a Barcelona, sobre una concessió feta pel monarca, signa de testimoni un Ramon de Torroella. (6)

Si aquest Ramon és el que va formar part del seguici del monarca durant la conquesta de Mallorca -on trobem molt sovint membres de la casa de Torroella de Montgrí- tindria entre els 20 i els 21 anys, edat molt pròxima als 25 que li assignen normalment els autors.

Com diu Pelai Negre, les dades existents sobre els senyors de Torroella són nombroses, si bé molt incompletes i deficients, amb la qual cosa ha estat impossible fins ara fer-ne una genealogia.

Per la nostra part, respecte al bisbe Ramon de Torrelles i de la seva vinculació amb la casa de Torroella de Montgrí, només podem fer suposicions més o menys versemblants, tot esperant que noves dades i nous estudis les puguin ratificar.

Josep Vert i Planas

(1) A Mallorca el nom Torroella esdevingué Torrella i Torrelles.

(2) Baltasar Coll. Obra citada.

(3) Jaume Marquès. Revista de Girona. Núm. 50.

(4) Arxiver de la catedral de Girona, prevere i conciliar del Grup Sant Narcís.

(5) Miret i Sans. Itinerari de Jaume I.

(6) Ídem.